

rivoj olish. klinik kechish va asoratlanib avjlanish bilan ifodalanadi. Ularga bog'liq bo'lib uni homi- ladorlarda aniqlanish darajasi 2,5 barobarga etib ortadi. asosiy simptomlari 50,0% gacha, umumiy ifodalanishiari 38,5% gacha va maxsus alomatlari 50.0% gacha o'zgarib shiddatlashadilar.

xulosalar

1. Akusherlik amaliyotida epidemiologik va kliniko-meteorologik tekshiruvlardan uyg'unlashtirilib keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. U akusherlik xizmatining barcha bo'g'inlarida

Qalandarov D.M., Sodikova D. T.,
Yuldashev R.N., Mamasoliev N.S.,
Nizomova S.G., Ibragimova.S.R.

UDK:616.1Q615.834

KARDIORESPIRATOR KASALLIKLARNI RIVOJI VA KLINIK KECHISHINING IQLIMIY-EKOLOGIK XUSULSIYATLARI

AndDavTI 2-LAShT kafedrası

Iqlimiy buxronlar davom etayotgan va kelajak sari ularni tibbiyot uchun yanada dolzarblanishi bashorat qilinayotgan hozirgi davrda amaliy tibbiyot uchun ob-xavo - jo'g'rofiy sharoitlardan kelib chiqib ichki kasaliiklarni davolash va profil- aktika qilishga oid amaliyotlar muxim masala bo'lib xisoblanadi. Sababi, aynan shu mazmunda terapiyaning/kardiologiyaning deyarli barcha sho- jaralari, xox darsliklarda yoki xox monografiya- larda bo'lsin, to'ldirilganlar. Vaxolangki. «mi- joz sixati darajasi» tushunchasi kengayib, u, nafa- qat kasallikning klinik kechishi xususiyatlari, balki bemorning ijtimoiy-iqtisodiy axvolidan kelib chiqib xam baxolanadi yoki aynan shunday yo'l tutilisagina shifokor va bemor munosabatlari muqobillashib ijobiylashadi. Shuning uchun hozirgi paytda ichki kasaliiklarni davolash va profil- aktikalash ishlarida tibbiy-ekologik omillarni xisobga olib amaliyot olib borish diqqatga sazovor faoliyat xisoblanadi.

Ammo bir qator to'siqlar bor-ki. bunday amaliyot shifokorlar uchun «mexnat quroliga» mutloq aylanolmay kelayapti. Xususan, iqlimiy nomaqbul mintaqalarda kardiorespirator kasalliklar (yurak ishemiya kasalligi, arterial gipertoniya, yurak yetishmovchiligi va upkaning surunkali obstruktiv kasalliklari nazarda tutilayapti) xronoterapiyasi. xronoprofilaktikasi va meteoprofilaktikasini amalga oshirish uchun qanday doirada bilimlar lozimligi oydinlashtirilmagan va demak, buning uchun kasbiy malakani oshirish, keng shifokorlar orasida, aynan shu yo'nalishda darker bo'ladi. Bundan tashqari. bu kabi ishlar bilan qaysi mutax- assislar, qaerda va qanday amalga oshirilishi kerakiigi xaqida xam xanuzgacha aniqlik yo'qligi e'tiborni tortadi. Ichki kasaliiklarni iqlimiy tang xududlarda meteoprofilaktikasiga bagishlangan tadbirlarni keng qo'lamda rejalashtirilmaganligi, baxolanmaganligi va amalga oshirilmayotgan- liklari xam yaqqol seziladi. Shu bilan birga hozir- da isbotlanganki, iqlimiy nomaqbul mintaqalarda yashovchi axoli orasida organizmning ko'plab tizimlari buzilishlari va kardiorespirator kasalli- klar (KRK) bilan xastalanishlar ko'p uchraydi. Yer sharining ana shunday joylarida bu kasalli- klarning reabilitatsiyasi, profilaktikasi va davo- lashga oid texnologiyalarni bilish yoki axolini sog'lomlashtirishning kompleks tizimini takomil- lashtirib ishlash shifokorlar uchun kundalik faoli- yatga. «meteotafakkurlash» bilan nazariy va klinik intuitsiya/proгноzlash amaliyotini kushib olib borish xar kungi ishga singdirilishi o'z-o'zidan

qo'llanish uchun qulay, ishlovchan, samarali va arzon bo'lib. XR ga oid rivoj oladigan salbiy o'zgarishlarni va epidemiologik nomaqbul sharoitlarni barvaqt aniqlash haında bartarafash imkoniyatlarini tug'dirib beradi.

2. Revmatizm bilan bog'liq bo'lib rivoj olishi mumkin bo'lgan akusherlik asoratlarning xa- vflarini homiladorlarda aniqlash va baholashda epidemiologik, ijtimoiy va iqlimiy-meteorologik omillarning darajalarini xisobga olish tavsiya eti- ladi.

zaruriyatdir.

Gap shundaki, keskin va uzgaruvehan nomaqbul ob-xavo va iqlimiy sharoitlar mua'yan yurak-tomir kasalliklarini kupayishiga, asoratlanib shiddatlanishuvlariga yoki klinik ifodalanishiari patomorfosini mua'yan xastaliklarda mutlako uz- garib ketishlariga olib keladilar. Uni xisobga ol- maslik giper- yoki gipodiagnostikaga, kechiqib tashxis kuyishga. samarasiz va xavfli bulgan davo buyurilishiga sabab buladi. Bu degani, aterosklerotik kontinium ortadi va reabilitatsiya- profilaktika tizimi ishlovchanligi deyarli chippak- ka chikariladi.

Yakin xorijiy mamlakatlarda, xattoki onkoginekologik xastaliklarni xam biogeoximik xududiydashib kupayishi kuzatilgan. Gruziyada pushtsizlikni sabablaridan biri sifatida demo- grafik- iqlimiy nomaqbullik kursatiladi (L.S. Ma- maladze va b.k.. 2000), a Sibirning ayozli ogir sharoitlarida bulsa bepustlik ayollarda 7 barobarga etib kup uchrasli keltiriladi (O.S. Filippov, 2002). V.K.. Yurevaning (2000) ilmiy ma'lu- motlari diqqatga sazovor, chunki muallif tomoni- dan 1994-1999 yillar davomida Rossiyaning Shimolida va Shimoliy-Garbi nomaqbul iqlimiy sharoitida yashovchi 12272ta kizcha va kizlarning reproduktiv imkoniyatlari urganib baxolab chikil- gan. Ularda kasallanish darajalari eng yukori dara- jalar bilan ayoz iqlimli Yakutskda (3022 foiz) va Sankt-Peterburgda (2070 foiz) kuzatilgan, a eng kam xastalanish Novgorod va Novgorod viloyati xududlarida kayd etilgan (1795 foiz). Bu iqlimiy- jugrofiy mintaqalarda 5 turkum kasalliklar eng kup kuzatiladilar: sezgi a'zolari va asab tizimi xas- taliklari (20,6 foiz), nafas a'zolari kasalliklari (19,7 foiz), ruxiy buzilishlar (18,3 foiz), biriktiru- vchi tukima va tayanch xarakat a'zolari xastalikla- ri (17,5 foiz) va xazm a'zolari kasalliklari (15,7

foiz). Balogat yoshiga etgan kizlarda urtacha eng kamida 3 tadan ziyod kasalliklar bir vaktida kayd etilgan. Iqlimiy sharoitlar KRK shakllanishi va klinik kurinishlariga patogen ta'sir kursatadilar. Chunonchi, bir kator tekshiruvlarda asosiy surunkali noinfeksion kasalliklarning asoratlarini aksariyat kishda kupayishi kursatiladi, boshkalari- da esa bu kabi xavflarni baxor va kuzda ortishi kayd etilgan. Yakutiya, Janubiy Krim va Shimoln- ing kuzgi xavosi bemorlarga salbiy ta'sir etmasliklari yoki Xerson va Moskvada asoratlanishlarni baxorda kuzatilmasligi kayd etiladi (L.B. Bogoslavskiy va b.k., 1969). Ob-xavoning klinik salbiy ta'siroti bilan kukkis ulim urtasida uzaro bogliklik yukligi (lekin bizning kuzatuvlarimizda bu tasdiqlanmadi), ammo lekin meteosharoitlar uzgarishlari paytlarida yurak ishemiya kasalligi bilan xastalangan bemorlarda sub'ektiv va ob'ektiv alomatlarini keskin yomonlashuvi yana bir tadqiqotda isbotli keltiriladi. Turli fasllarda, eng kup bo'lib axoli ulimi nomaqbul iqlimiy sharoitlarda baxor, kuz va yozda, kamrok kishda sodir buladi- ki, bu - u yoki bu iqlimiy omilni (masalan, xaro- ratni sovub ketishi yoki isib ketishi bilan emas) kamayishi yoki ortishiga boglik xolda emas, balki ularning fasliy tebranib turishlari kulamiga boglik xolda yuz beradi (P.G. Djuvalyakov va b.k., 2001). 80 foiz xollarda «sovuk va meteoturgunlik» sabab bo'lib deyarli barcha kasalliklar ayozli iqlimiy mintaqaning kelgindi axolisi orasida (utirok axoliga nisbatan olganda) kelib chikadilar va umuman, Shiinol sharoitida yashovchilarning 33,0 foizida aynan mazkur omiliar ustuvorligida xastalanishlar kelib chikadilar. Surgutning suronli iqlimida yashab xayot kechiruvchi utirok va kelgindi axolisi orasida AG 67,3 foizga etib yukori kursatkichlar bilan kayd etilgan, kuprok kelgindilarni iqlimiy sharoitda moslasha olmasligi tufayli (shu bois AG adaptatsiya buzilishi sabab bo'lib kelib chikadigan kasalliklar katoriga xam kiritiladi) va asosan sovuk xamda meteotebranishlar ta'sirlarida kelib chikishi kuzatilgan. Tog chukkisi iqlimi deyarli barcha KRK ga salbiy ta'sir kursatadilar. Masalan, togning baland xududlarida yashovchi yoshlarda utkir glomerulonefrit aksariyat streptodermiya sabab bo'lib kelib chikadi, ogir utadi, asosan utkir buyrak etishmovchiligini keltirib chikarib va ana- sarka bilan ifodalanib kechadi. Bundan tashkari, utkir glomerulonefrit bunday sharoitda kupincha surunkali tus olib davom etadi, bemorlarni kupida buyraklarning chakiruv va konsentratsion faoliyatlarini buzilishlari aniqlanadi, davolash to 3-4 oygacha samarasiz bo'lib chuzilib ketadi.

Shu erda bir oz chekinish kilib moziyga nazar tashlansa xam aynan shu fikrlarui isbotini beruvchi «ildizlar» paykaladi. Uzoq utmishdayok ma'lum bulganki, KRK da meteotrop alomatlarini G'reaktsiyalami kelib chikishlari meteorologik ta'sirotlar sabab bo'lib vegetativ markazlarni buzilishlari, tashki analizatorlar va terining retseptor tuzilmalari uzgarishlari, xujayra membranasidagi nomuvofik siljuvlar, bioximik va immunologik xamda elektrofiziologik jarayonlarning buzilishlari bilan bevosita boglik bo'lib sodir buladilar. Organizmga bevosita ta'sir kiluvchi omiliar bo'lib atmosferaning fizik (xavo xarorati, xavoning nisbiy namligi, atmosfera bosimi, tumanlik, yogingarchiliklar, shamol) va ximik faktorlari (gazlar va turli aralashmalar) xiso- blana dila. Bu omiliar muntazam va uzoq ta'sir etib turgan chogda ichki a'zolar tornonidan uziga xos javob reaksiyalari kuzatiladi va ular umumlashtirilib «adaptiv-

meteotrop sindrom» deb ataladi. Bu sindrom «ob-xavo tibbiy xiliga» boglik bo'lib asosan kelib chikadi va masalan, yurak ishemiya kasalligida (boshka xastaliklarda, albatta, uzgacha ifodalanagan bo'ladi!) miokard faoliyatini buzilishlari. Fibrinolitik va ivish tizimlaridagi uzgarishlari bilan ifodalanadilar. «Eng nomaqbul ob-xavoli kunlarwda shifoxonalarga utkir koronar sindrom bilan xastalangan bemorlarni tushishi 81,0 foizga etib kupayadi (boshka kunlari esa bu kursatkich urtacha 48 foizni Rossiya sharoitida tashkil kilishi kayd etilgan), kardi- oaritmialar va meteota'sirlanishlar 53,2 foizga etib bemorlarda kayd etiladi va bundan tashkari sefalgiya - 46,7 foiz, kardialgiya xurujlari - 51,8 foiz, poliartralgiyalar - 43,0 foiz va dispnoe - 21,9 foizdanga ortib kuzatiladilar. Xuddi shunday tarzda xurujlarni keskin ortishi bronxial astmada, AG da, insult oldi xolatlarida va insult bilan xastalangan bemorlarda, surunkali buyrak kasalliklari- da, miokard infarktida, turgun stenokardiyada upkaning surunkali obstruktiv kasalliklarida, glomerulopatiyalarda, kandi diabetda, ekstragenital xastaliklari bor xomiladorlarda va bolalarning barcha kasalliklarida xam kuzatiladi.

Uzbekiston iqlimiy sharoitida keng olib borilgan tekshiruvlardan xam (X.I. Yanbaeva va b.k., 2003) shu kabi konuniyatlar ma'lum bulgan. Bizning shaxsiy kup yillik tajribalarimiz xam bu borada xulosalar kilish imkoniyatini ochadi va ular xakida Fargona vodiysi jugrofiy mintaqasi timsolida ma'lumotlar berib utishni maksadga muvofik deb bilamiz. Fargona vodiysi kuyidagi jugrofiy va iqlimiy xususiyatlarga ega ekanligi bizning maxsus bioiqlimiy tekshiruvlarimizdan ma'lum buldi. Xususan, bu mintaqa kuyidagi jugrofiy va iqlimiy xususiyatlarga ega: 1) iqlimi kuchli kontinental, yozi kuruk va issik, 2) baxor va kuzi ilik, 3) kishi noturgun (yoginli, tumanli, kuchli shamollar kam buladi). Meteorologik omillarning tebranib turishlari aksariyat yilning fasllari amlashayotgan paytlarda kuzatiladi. Kish faslida xavo nisbiy namligining urtacha oylik tebranishlari 80-90 foizni tashkil kilib, kutarilishiga moyil buladi. Yoz oylarida bulsa to 30-40 foizgacha etib kamayadi. Bunga karama-karshi atmosfera bosimi esa, yoz oylarida eng kam bo'lib, kish sari to 980 mb va undan ortikka etib kutariladi. Termik omil yoz oylarida keskinlashadi va xavo xaroratining to 400C gacha etib kutarilishi kayd etiladi. Kish oylarida aksariyat xarorat 00C gacha etib pasayadi. Shamol esish turli fasllarda deyarli bir xil buladi. u 1,3-1,4 mG'sek ga teng bo'lib bir maromda ifodalanadi.

Umuman, Fargona vodiysi iqlimiy sharoiti bir butun xolda Respublika xususiyatlarini aks etdiradi va shu bilan birga aloxida kuyidagi

xususiyatlarga ega: 1) iqlimiy jixatdan nokulay oylar bo'lib yanvar, fevral, mart va aprel xiso- blanadilar. 2) yilning bu turt oyida xavoning nisbiy namligi va barometrik bosimini tebranib turishlari (sutkalik, oylik va yillik) kuchayadilar, 3) iqlimiy noxush oylarga iyun-iyul oylari xam kiradilar, 4) yoz oylarida termik rejim kuchayadi va ikkinchidan, kuyosh insolyatsiyasining sutkalik tebranib turishlari xam keskinlashadi.

Aynan shunday iqlimiy tavsifga ega bulgan mintaqada KRK ni tashxisoti, aniqlash va profil- aktikasi xususiyatlarini urganishga bagishlangan maxsus bizning tekshiruvimiz saloxiyatli na- tijalarni kursatdi. Avvalo ta'kidlash lozimki, bu tadkikotda 4743 ta asosiy kardiorespirator kasalli- klar (KRK) bilan xastalangan bemorlar Namangan sharoitida taxlil kilib urganildi. Unda kuyidagilar tasdiklandi: a) KRK ni shakllanishi va shid- datlanib avjlanishlari meteorologik omillarning (xavo nisbiy namligi. atmosfera bosimi. xavo xa- rorati va kuyosh yog'dusi) darajalari xamda tebran- ishlariga boglik bo'lib sodir buladilar. b) Fargona vodiysining keskin kontinental iqlimiy sharoitida asosiy meteoelementlarni

ozgina ortishlari va tebranib turish kulamlarini kuchayishlari xam bemorlar umumiy axvollarini yomonlashuviga olib keladilar va KRK ning klinik. maxsus va funktsional alomatlarini kaytalanib kupayishlariga sabab buladilar.

Iqlimiy-meteorologik discomfort Gnomuvofiklik bulganda KRK ni asoratlanib klinik kechishlari kuyidagicha ortadilar: xavo nisbiy namligining tebranishlari ortishi bilan 2.4 barobarga. atmosfera bosimiga boglik bo'lib - 8,4 martaga, xavo xarorati uzgarishlari bilan - 8,7 kar- raga va kuyosh yog'dusiga alokador bo'lib - 6,3 martaga.

Shuning uchun, biz, keskin kontinental iqlimiy sharoitda KRK ni biralmchi, ikkilamchi va uchlamchi profilaktikasini ayollar misolida muk- ammallashtirish istikbollarini DOMP belgilovchi profilaktik algoritmini ishlab chikdik va ama- liyotda kullashga tadbik etdik. thidan tibbiy ijtimoiy va iqtisodiy samara olishga muvaffa'k bulindj.

*Xamrayev A.X.,
Raxmonov Z.M.,
Dehqonov T.D.*

**QIZILO'NGACH DISTAL QISMI TOMIRLARI VA NERV
APPARATINING MORFOLOGIYASI**
Samarqand davlat tibbiyot instituti

Morphology of vascular intramural nervous apparatus of the distal esophagus in rabbits and dogs has been studied. Specific peculiarities of the structure of blood and lymphatic vessels of the esophagus have been set. Efferent, afferent nerve endings in the muscular layer and the nodes intermuscular plexus have been found. Comparative morphological and morphometric data of the arteries, veins and lymphatic vessels and their adrenergic innervation have been shown.

Qizilo'ngachning distal qismi darvoza venasi va yuqorigi kovak vena orasida porta-koval anastamoz hosil qilishi va jigar patoilogiyasida uning venalari varikoz kengayib, ko'pincha qon ketishiga sabab bo'lishi (2), qizilo'ngach bu qismining morfologiyasi va intramural nerv apparatining tuzilishi tadqiqotchilarning diqqatini o'ziga tortib kelmoqda (1,3,4,5,6). Laboratoriya hayvonlarining qizilo'ngachi distal qismi tomirlarining (arteriya, vena va limfa) tuzilishidagi va innervasiyasidagi o'ziga xosiiklar yetarli o'rganilmagan masalalardan biri hisoblanadi. Shuni ko'zda tutgan holda biz quyonlar va itlar qizilo'ngachi distal qismi tomirlarining morfologiyasini va ular innervasiyasini o'rgandik. Neyrogistologik adabiyotlarda ta'kidlanishicha qon tomirlari asosan vegetativ nerv sistemasining simpatik qismi bilan innervasiya qilinishini hisobga olib arteriya, vena va limfa tomirlarining adrenergik innervasiyasiga ham e'tibor qaratdik. Tadqiqotlarimizga material sifatida sog'lom quyonlar va itlar qizilo'ngachining pastki uchdan bir qismi ishlatildi. Etaminal natriy narkozi ostida o'ldirilgan yetuk yoshdagi quyonlardan olingan material maxsus tayyorlangan idishlarda parafin ustiga tortib tekislanib 12% neytrallashtirilgan fonnalinda fiksatsiya qilindi. Undan kriostatda muzlatilib, ketma-ket olingan kesmalarga kumush nitrat tuzi bilan Bilshovskiy-Gross va

Kampos uslublarida ishlov berildi. Adrenergik nerv elementlarini aniqlash uchun fiksatsiya qilinmagan materialdan kriostatda muzlatilib olingan kesmalarga glioksil kislotasining eritmasi bilan ishlov berildi. Tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatdiki quyonlar qizilo'ngachining distal qismida qon tomirlari katta zichlikda joylashgan, nisbatan katta qon tomirlari uning shilliq osti pardasida joylashgan bo'lib. ulaming har biri maxsus nerv tolalarining tutami bilan kuzatilib boriladi (1-rasin). Btundan tashqari qon tomirining devoriga bu nerv tutamlaridan alohida nerv tolalari chiqadi va uning to'qimalari orasiga o'sib kiradi. Bu nerv tolalari arteriyalarda venalarga nisbatan birmuncha ko'p bo'ladi. Qizilo'ngach distal qismining limfa kapillyarlari o'ziga xos tuzilishga ega bo'lib. ulaming diametri boshqa a'zolarinikiga nisbatan ancha katta va ular ko'plab sisternalar hosil qiladi.

Sisternalaming shakli har xil bo'ladi va ko'pincha boshqa qon tomirlarning yonida joylashgan bo'ladi. Ba'zi sisternalar ayrisimon shaklga ham ega. Qizilo'ngach distal qismining mushak pardasi ham qon bilan yaxshi ta'minlangan. Nisbatan katta qon tomirlari shilliq osti qavatida joylashgan.

Mushak pardasi qavatlarining orasida gemokapillyarlarning zich turi uchraydi.